

УДК 343.123.12:343.98:343.35

Боднар Василь Євгенович –
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ЗІ СЛІДЧИМИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розкрито актуальні теоретичні, правові й організаційні питання щодо взаємодії підрозділів внутрішньої безпеки зі слідчими під час виявлення та розслідування злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники органів внутрішніх справ.

Ключові слова: взаємодія; підрозділи внутрішньої безпеки; органи досудового розслідування; злочини у сфері службової діяльності; виявлення злочинів; негласні слідчі (розшукові) дії.

Раскрыты актуальные теоретические, правовые и организационные вопросы взаимодействия подразделений внутренней безопасности со следователями при выявлении и расследовании преступлений в сфере служебной деятельности, совершаемых работниками органов внутренних дел.

Ключевые слова: взаимодействие; подразделения внутренней безопасности; органы досудебного расследования; преступления в сфере служебной деятельности; выявление преступлений; негласные следственные (розыскные) действия.

At the present stage of state integration of Ukraine into the European Union recognizes the indispensable further democratization of our country, civil society. Therefore, radical social and economic changes that have occurred over the past

decade, caused both positive and negative changes in the Ukrainian society. This primarily concerns the relationship to ensure personal security, the protection of life, health and property.

Providing combating corruption requires a comprehensive study of organizational and legal problems of international cooperation in this area and develop based on specific recommendations and suggestions for improving national and international anti-corruption laws and practices of the relevant law enforcement authorities.

Improving international cooperation in combating corruption requires that such cooperation has been recognized as one of the priorities of the foreign policy of our country and regularly inform the international community about Ukraine's desire to be a partner of this interaction and active direct participation in the events specified by the relevant agreements.

The article reviews the current theoretical, legal and organizational issues of internal security interaction with investigators in identifying and investigating crimes related service activities committed by the police.

The process of interaction of Internal Security with other departments and agencies in the detection and investigation of crimes in the area of performance that were policemen, is regulated by laws and normative acts set of measures for effective use of available forces, means and methods of investigative operations and procedural Procedure and consolidate their results.

Keywords: interaction; of internal security of the criminal investigation; crime in the area of performance management; detection of crime; undercover investigators (search) actions.

А на сучасному етапі державотворення інтеграція України до Європейського Союзу визнається неодмінною складовою подальшої демократизації нашої країни, формування громадянського суспільства [1, с. 52].

Уходження до європейського простору – процес, об'єктивно й історично зумовлений як її національним, культурним розвитком, так і правовою ментальністю. Реалізація євроінтеграційних прагнень потребує, з одного боку,

переосмислення багатьох наукових концепцій, а з іншого – здійснення на цьому підґрунті низки правових, організаційних і практичних заходів [2, с. 1].

Реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, боротьби зі злочинністю та корупцією покладено на правоохоронні органи, зокрема на ОВС. Президент України та Міністр внутрішніх справ України неодноразово наголошували на необхідності консолідації зусиль усіх гілок інституцій влади, освітян, науковців і практиків щодо реформування правоохоронних органів та спеціальних служб, що мають стати не лише ефективним інструментом протидії криміналітету, а й забезпечувати неухильне дотримання законності, недопущення надзвичайних подій і порушень прав громадян [3].

МВС України посідає чільне місце в системі органів правопорядку. Зосередивши на собі виконання багатьох державних функцій, органи внутрішніх справ перетворилися на соціальну інституцію. Унаслідок цього взаємодія підрозділів внутрішньої безпеки у сфері протидії службовим зловживанням в ОВС набуває особливої актуальності.

Розбудова незалежної правової держави певною мірою залежить від ефективної протидії злочинності. МВС України визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування й реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства й держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки тощо.

Забезпечення належного стану дисципліни й законності серед особового складу органів і підрозділів внутрішніх справ потребує систематичного вживання скоординованих цільових профілактичних заходів. Реалізація заходів із питань внутрішньої безпеки в системі МВС України, зокрема виявлення, попередження, припинення злочинних, корупційних та інших протиправних діянь, що готуються або вчинені працівниками ОВС, безпосередньо покладено на підрозділи внутрішньої безпеки МВС України, які взаємодіють з іншими підрозділами та службами правоохоронного спрямування. Зазначені обставини зумовлюють актуальність обраної теми.

У теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики окремі питання протидії злочинам у сфері службової діяльності, учиненим працівниками ОВС, розглядали у своїх працях С. А. Алтухов, М. І. Ануфрієв, О. Ф. Бантишев, О. М. Бандурка, В. М. Бесчастний, А. В. Галахова, О. Ф. Гіда, О. М. Джу́жа, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, О. І. Козаченко, Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, М. А. Погорецький, С. О. Павленко, Л. Д. Удалова, І. Р. Шинкаренко та ін. Водночас низка питань, що стосуються взаємодії підрозділів внутрішньої безпеки у сфері протидії зловживанню владою або службовим становищем серед працівників ОВС, залишаються поза увагою дослідників, хоча саме на ці підрозділи покладається проведення профілактичної роботи в органах та підрозділах внутрішніх справ з питань запобігання та протидії злочинним, корупційним та іншим протиправним діянням серед особового складу. Саме тому аналіз цих питань становить теоретичний і практичний інтерес.

З огляду на предмет дослідження, спочатку необхідно з'ясувати зміст поняття «взаємодія». На нашу думку, найбільш ґрунтовному висвітленню зазначеної дефініції сприятиме її вивчення з позиції інших наук.

Так, сучасна філософія визначає взаємодію як вплив речей одна на одну з метою відображення взаємозв'язків між різними об'єктами для характеристики форм людського буття, людської діяльності. У Новому тлумачному словнику української мови це поняття визначено як: співдію, співдіяння; взаємний зв'язок між предметами в дії, а також узгоджену дію між ким-, чим-небудь [4, с. 97].

Взаємодія як філософська категорія – це одна із загальних форм взаємозв'язку явищ, предметів, сутність якої полягає у впливі одного предмета чи явища на інше. Взаємодія визначає існування та структурне формування будь-якої системи, її поєднання з іншими тілами в систему більшого порядку. Тому очевидним є те значення, якого набуває внутрішня взаємодія підрозділів ОВС. Адже їх взаємозалежна діяльність дає змогу уникнути ускладнення криміногенної ситуації на найвищому рівні – загальнодержавному.

У теорії військової справи взаємодію розуміють як дії в інтересах досягнення мети бою, узгоджені в часі, напрямі, а

також щодо завдань. Водночас узгодження тут слід усвідомлювати як поєднання в єдине ціле процесу планування, ухвалення рішення й ведення спільних дій [5].

З позиції науки управління взаємодія – це разове або багаторазове й тривале поєднання сил, засобів і методів податкової міліції, органів внутрішніх справ, СБУ, прокуратури, митного контролю для досягнення завдань щодо швидкого та повного розкриття злочинів, викриття винних, забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто скоїв злочин, був справедливо притягнутий до відповідальності та покараний [6, с. 159].

Психологія трактує взаємодію як процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що спричиняє їх взаємну обумовленість і зв'язок [7, с. 95–96].

Наука соціологія взаємодію тлумачить як форму соціальної комунікації чи спілкування не менше двох осіб чи спільнот, що передбачає систематичний вплив один на одного, реалізацію соціальної дії кожного з партнерів, досягнення пристосування дій одного до дії іншого, спільність у розумінні ситуації, смислу дій та певного ступеня солідарності чи узгодженості між ними [8].

Щодо думок учених кримінально-правового блоку стосовно поняття «взаємодія», то можемо констатувати, що існує значна кількість таких визначень і всі вони дещо різняться за своїм змістом. Не вдаючись до вивчення наявних дискусій стосовно дефініції «взаємодія», уважаємо за доцільне розглянути лише ті формулювання, які запропонували науковці сфери оперативно-розшукової діяльності, оскільки вони будуть сприяти вирішенню мети статті.

На нашу думку, з'ясування сутності терміна «взаємодія» з позиції оперативно-розшукової діяльності варто розпочати ще з радянського періоду – часів зародження та формування ОРД як науки. Так, на думку радянського науковця В. М. Аتماжитова, взаємодія підрозділів карного розшуку з іншими службами міськрайлінорганів внутрішніх справ під час розкриття злочинів – це заснована на законі й підзаконних нормативних актах узгоджена діяльність процесуального, оперативно-розшукового, адміністративного та організаційно-управлінського характеру із застосуванням найбільш доцільного поєднання притаманних суб'єктам взаємодії сил, засобів і методів, що дає змогу

досягнути високих результатів у розкритті злочинів і відшкодуванні матеріального збитку [5].

Інший учений зазначеного періоду, О. Г. Лекарь, запропонував взаємодію оперативних підрозділів ОВС розуміти як спільні або узгоджені в часі, місці та за метою дії двох і більше підрозділів (органів) щодо вирішення конкретних завдань у сфері боротьби зі злочинністю [9, с. 129].

Наведемо твердження окремих вітчизняних учених у сфері ОРД відносно визначення поняття «взаємодія». На думку О. М. Бандурки, взаємодія – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дій кількох оперативних підрозділів щодо вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [10, с. 140]. І. П. Козаченко та В. Л. Регульський вважають, що взаємодія – це своєрідна модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, що застосовуються з урахуванням відповідних умов оперативної ситуації (обстановки) [9, с. 180–181].

В. Д. Пчолкін формулює поняття взаємодії як засновану на спільності цілей і завдань, узгоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, попередження та розкриття злочинів [9, с. 130].

Таким чином, проаналізувавши зміст визначень поняття «взаємодія» та похідних від нього формулювань, ми з'ясували, що існування різних підходів свідчить про застосування неоднорідних методологічних засад дослідження цієї категорії. Визначивши зміст термінів, якими ми будемо оперувати надалі, слід приділити увагу особливостям і порядку взаємодії підрозділів внутрішньої безпеки ОВС України з органами досудового розслідування під час протидії зловживанню владою або службовим становищем в ОВС, що існує нині, з урахуванням нового кримінального процесуального законодавства.

До прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України кримінальні справи, порушені щодо працівників ОВС, розслідували працівники прокуратури. Підрозділи ж внутрішньої безпеки документували факти протиправної діяльності з боку працівників ОВС (як орган дізнання) і передавали їх слідчим прокуратури для порушення

кримінальної справи. З набранням чинності КПК України 2012 р. ситуація дещо змінюється. Відповідно до його положень, досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364 КК України, повинні здійснювати слідчі органів державного бюро розслідувань (відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України, до їх компетенції належить розслідування всіх кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої–третьої категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів).

Водночас, розглядаючи зазначене питання, слід зазначити, що таке бюро перебуває у формальному форматі, а на практиці воно не функціонує, оскільки відсутня нормативно-правова база, яка б регулювала його діяльність [11, с. 126].

Відповідно до п. 1 розд. XI Перехідних положень КПК України, повноваження щодо досудового розслідування зазначених кримінальних правопорушень до дня введення в дію положень ч. 1 (стосовно положень щодо повноважень здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 402–421, 423–435 КК України) та ч. 4 ст. 216 КПК України, здійснюють слідчі органів прокуратури, які користуються при цьому повноваженнями слідчих. З уведенням у дію положень відповідних ч. 1, 4 ст. 216, матеріали кримінальних проваджень, досудове розслідування яких здійснюють органи прокуратури, передають слідчі органи прокуратури відповідним органам досудового розслідування з урахуванням визначеної законом підслідності.

Проте якщо під час розслідування злочинів, передбачених ст. 328, 329, 422 КК України, буде встановлено злочини, передбачені ст. 364, 365, 366, 367, 423, 424, 425, 426 КК України, учинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, учиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, їх розслідують слідчі органів безпеки (ч. 2 ст. 216).

Головною формою взаємодії підрозділів внутрішньої безпеки зі слідчими прокуратури в оновленому правовому полі можна вважати виконання співробітниками оперативних підрозділів доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

За своїм етимологічним значенням термін «доручити» свідчить про владний і розпорядчий характер дій певної особи. Отже, не можна погодитися з авторами одного з коментарів до Кримінального процесуального кодексу 1960 р., які вважають, що доручення – це пропозиція щодо проведення під час розслідування відповідних негласних слідчих (розшукових) дій, а вказівка – це конкретизація такої пропозиції [12].

Відносини, що виникають між слідчим прокуратури та підрозділами внутрішньої безпеки стосовно виконання доручень (вказівок) про проведення негласних слідчих (розшукових) дій є багаторівневими, оскільки є юридичним фактом для службових стосунків між слідчим і начальником підрозділу (управління, відділу внутрішньої безпеки), між начальником оперативного підрозділу й особою, яка виконує доручення або вказівку слідчого, між зазначеними суб'єктами та керівниками відповідних ОВС, які врегульовані відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями тощо). Найбільш ефективними формами взаємодії під час розслідування зловживань владою або службовим становищем опитані працівники органів прокуратури вважають такі: закріплення оперативного працівника внутрішньої безпеки за слідчим (87,4 %); надання доручень (79,3 %); створення слідчо-оперативних груп (42,1 %).

Водночас на запитання «Як ви оцінюєте стан взаємодії між підрозділами внутрішньої безпеки та слідчими прокуратури щодо розслідування службових зловживань в ОВС?» респонденти відповіли: стан такої взаємодії потребує удосконалення у умовах реалізації нового КПК України (75,6 %); є цілком задовільним (49,6 %); незадовільний, адже слідчі прокуратури (як ініціатори заходів) не поінформовані про можливості підрозділів внутрішньої безпеки МВС України (36,6 %).

На думку 87,4 % опитаних працівників підрозділів внутрішньої безпеки, найефективнішою формою взаємодії слідчого з суб'єктом, який провадить ОРД, є офіційне закріплення оперативного працівника для постійної допомоги слідчому під час розслідування злочину. Така співпраця позбавляє останнього від необхідності писати безліч доручень (чим заощаджується дорогий час), дає змогу сторонам психологічно й професійно сформувати позитивні роботи контакти, оптимально використовувати методи та засоби,

передбачені оперативно-розшуковим апаратом. Проте ця форма не завжди набуває належного поширення на практиці, зокрема через психологічні непорозуміння працівників цих двох структурних підрозділів. Так, лише дотримання законодавчих приписів не достатньо для результативної співпраці, взаємодія повинна базуватися насамперед на налагоджених особистих контактах, зацікавленому спілкуванні виконавців між собою.

Зазвичай, розслідування кримінальних проваджень цієї категорії є ускладненим через відсутність незацікавлених у вирішенні справи свідків та здійснення з боку підозрюваних активної протидії (вплив на потерпілих і свідків, давання завідомо неправдивих показань тощо). Тому запорукою успішного подолання цих чинників є тісна взаємодія процесуального керівника зі слідчим, володіння та вміле застосування методики проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Крім цього, відсутність чіткого унормування засад і порядку взаємодії слідчих прокуратури та працівників підрозділів внутрішньої безпеки без визначення між ними «зворотних зв'язків» може призвести до порушення законності й розголошення службової таємниці.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що процес взаємодії підрозділів внутрішньої безпеки з іншими підрозділами та службами під час виявлення й розслідування злочинів у сфері службової діяльності, учиненим працівниками ОВС, становить регламентований законами та підзаконними нормативними актами комплекс заходів щодо ефективного використання наявних сил, засобів і методів оперативно-розшукового й процесуального характеру та процесуального закріплення їх результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медведєв Ю. Л. Наближення права України до права Європейського союзу: понятійно-категоріальний апарат та способи узгодження / Ю. Л. Медведєв // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2014. – № 1. – С. 52–59.

2. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Л. А. Луць. – К., 2005. – 32 с.

3. Сафронов С. О. Проблеми забезпечення контролю оперативної обстановки на об'єктах, які обслуговуються підрозділами Департаменту внутрішньої безпеки МВС України [Електронний ресурс] / С. О. Сафронов // Цифрова бібліотека України. – 2013. – Режим доступу :

http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1366920241&archive=&start_from=&ucat=17&.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

5. Стащак М. В. Особливості взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері економіки [Електронний ресурс] / М. В. Стащак. – Режим доступу :

<http://pravoznavec.com.ua/period/article/4785/%CC>.

6. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : [моногр.] / В. Т. Білоус. – Ірпінь : Акад. держ. податк. служби України, 2002. – 449 с.

7. Юридична психологія : [підруч.] / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. – К. : КНТ. – 2007. – 359 с.

8. Краткий словарь по социологии / под. общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина, Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. – М. : Политиздат, 1988.

9. Оперативне розпізнавання : [моногр.] / В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюк. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.

10. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : [підруч.] / О. М. Бандурка. – Ч. 1. – Х. : Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.

11. Павленко С. О. Деякі підходи щодо вдосконалення діяльності Національного бюро розслідувань / С. О. Павленко // Правові реформи в Україні: проблеми та перспективи : матеріали V Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 16 жовт. 2013 р.). – К., 2013. – Ч. 2. – С. 126–128.

12. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С. А. Шейфер. – Самара, 2004. – 191 с.